

Shalola DAVLETOVA,

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti

E-mail: shaloladavletova96@gmail.com

ToshDO TAU professori, f.f.d O.Hamroyeva taqrizi asosida

THE ROLE OF SYMBOL, METAPHOR, AND ILLUSTRATION IN THE STRUCTURE OF LITERARY ART

Annotation

Any work of art consists of images. The concept of artistic image is considered a fundamental concept in literary studies and is a means of realizing the artistic intention of the creator. This article discusses the role of concepts such as symbol, metaphor, and allegory in a work of art that create imagery.

Keywords: Artistic image, symbolism, work of art, structure, artistic style, skill, imagery.

RAMZ, MAJOZ, TIMSOL BIRLIGINING BADIY ASAR STRUKTURASIDAGI O'RNI

Annotatsiya

Har qanday badiiy asar obrazlardan tashkil topadi. Badiiy obraz tushunchasi adabiyotshunoslikda o'zak tushuncha hisoblanib, ijodkor badiiy niyatini amalga oshiruvchi vositadir. Ushbu maqolada obrazlilikni yuzaga keltiruvchi ramz, majoz, simvol kabi tushunchalarning badiiy asardagi o'rni xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Badiiy obraz, simbolika, badiiy asar, struktura, badiiy uslub, mahorat, majoziylik.

МЕСТО СИМВОЛА, МЕТАФОРЫ И ИЛЛЮСТРАЦИИ В СТРУКТУРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ИСКУССТВА

Аннотация

Любое произведение искусства состоит из изображений. Понятие художественного образа считается ключевым понятием в литературоведении и является инструментом, реализующим художественный замысел творца. В этой статье говорится о роли таких понятий, как символы, метафоры и символы, создающие образность в произведении искусства.

Ключевые слова: Художественный образ, символика, художественное произведение, структура, художественный стиль, мастерство, образность.

Kirish. Ramziy obraz tushunchasiga berilgan ta'riflar turlichadir. "Ramziy obraz (alamat) ifodaviylik va yakka ma'noliligidan tashqari tuganmas ma'no va mohiyatga ega. Badiiy obraz, odatda, asl ma'nosi chegarasidan chiqib ketib, juda ko'p ma'no va ishoralarni ifodalaydi... Shunday ramz va obrazlar ham mavjudki, ularning mohiyatiga faqat his etish bilangina yetish mumkin. Obrazda aniq belgilar ifodalanmasa, u holda uning o'zga mavjudlik o'lchovlari - sifat va miqdoriga ko'ra his etish yoki anglash lozim bo'ladi. Bunday mavhumlik, albatta, ramziy xususiyatga ega bo'lib, u o'z botinida muayyan xususiyatlarni mujassam etadi"[1]. Simvolik obrazlar tushunchasi "Adabiyot nazariyasi" darsligida predmetlar, o'simliklar, jonivorlar, ranglar orqali ijtimoiy hodisalarni umumlashtirib ifodalash demakdir. Majoziy obrazlarda ifodalanган tasvirdan bevosita insonlarning munosabatini, ruhiy olamnini anglaymiz deya izohlanadi[2]. Adabiyotshunos Dilmurod Qur'onov obrazlilik tushunchasiga to'xtalar ekan, metaforiklik badiiy obrazga xos muhim xususiyatlardan biri ekanligini ta'kidlab, jumladan, shunday deydi: "... "Chinakam san'atkor nigohi mohiyatga qaratilgan bo'lib, u voqelikdagi narsa-hodisalarning barchamizga ko'rinib turgan tashqi o'xshashlik emas, bizning nigohimizdan yashirin ichki o'xshashligiga tayangan holda fikrlaydi"[3].

Ramziylik ijodkorlarning ko'plab asarlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Metaforik obrazlar ijodkor yetkazmoqchi bo'lgan badiiy ifodaga badiiy bo'yqordorlik baxsh etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Badiiy adabiyotda ramz, simvol, timsol kabi tushunchalar olimlarning tadqiqotlarida markaziy tushunchalardan qatoridan o'rin olib, turlicha talqin etilib kelinmoqda. Ushbu tadqiqot ishida sharq va g'arb olimlari, jumladan, Arastuning "Poetika" asaridan, H. Boltaboyevning "Adabiyot ensiklopediyasi" kitobidan, Belinskiy "Rus adabiyoti haqidagi o'y mulohazalar", Muhammad Alining "Quntu sabot bilan tiklangan qasr" singari tanqidiy asarlaridan unumli foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot ishida analiz, sintez metodlari bilan birgalikda qiyoslash-chog'ishtirish, tarixiylikka asoslangan sotsiologik va psixologik metodlardan foydalanilib,

badiiy asarlar strukturasida ramz kategoriyasining ahamiyati tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar. Badiiy obraz adabiyotshunoslikning markaziy tushunchasidir. Bu tushunchaga adabiyotshunos D.Qur'onov atroflicha to'xtalar ekan, jumladan, shunday deydi: "Badiiy obraz borliqning (undagi narsa, hodisa v.h.) san'atkor ko'zi bilan ko'rilgan va ideal asosida ijodiy qayta ishlanib, hissiy idrok etish mumkin shaklda ifodalanган aksidir"[3]. Badiiy obraz keng ma'noda hamma narsani: narsa-hodisalar, hayvonlar va boshqalarni ifodalaganida obyektivlik kasb etadi. Tor ma'noda esa obraz badiiy asardagi markaziy subyekt - insondir. Inson olamdagi eng oliy yaratq ekan, badiiy adabiyot markazida ham inson taqdiri masalasi turadi va shuning uchun ham tor ma'nodagi obraz badiiy adabiyotda eng ko'p tadqiq etiladi. Ijod jarayonida badiiy obraz yaratilgan ekan, voqelikdagi mavjud narsalar ijodkor ongi bilan assotsiativ tarzda qayta tug'iladi. Fikrimizni adabiyotshunos H.Umurovning "...adabiyotshunoslik ilmida "obraz" deganda inson ongida in'ikos etilgan voqea-hodisalargina emas, balki shu bilan birga so'z vositasida san'atkor tomonidan anglangan, qayta ishlangan (bichib to'qilgan) va ta'sirlangan hayot tushuniladi"[2] ta'rifi bilan dallilashimiz mumkin. Badiiy obraz o'z mohiyati bilan ijodkorning uslubini ham belgilab beradi. Masalan, Muhammad Yusuf ijodida lolaqizg'aldoq, jayron, vatan singari ramziy obrazlar yetakchi ekanligi uning lirik shoir ekanligini ko'rsatadi. "Adabiyot qoidalarini" darsligi bilan Sharq va G'arb zamonaviy adabiyotshunoslik nazariyasida o'z o'rniga ega bo'lgan shoir, yozuvchi professor Abdurauf Fitrat ushbu asarning "Uslubning umumiy va xususiy hollari" sarlavhasi bilan ataluvchi qismida uslubning xususiy jihatlari qatorida majozi ham keltirib o'tadi. Demak, ramz bilan sinonimik qatorni tashkil etuvchi ushbu kategoriya yozuvchi uslubini belgilashda ham muhim vositalardan biri degan xulosaga kelishimiz mumkin. Fikrini davom ettirarkan, Fitrat, jumladan, shunday deydi: "Kuchsiz yozuvchilarning uslublari bir-biriga o'xshab qoladir. Ular oddiy uslubda, umumiy til uslubida yozadilar. Shoir-yozuvchi san'atkorlikda ko'tarila borg'an sayin o'ziga maxsus bir uslub yarata boshlaydir". Demak, badiiy asar yozish jarayonida o'ziga xos badiiy obrazlar yaratish

orqali ijodkor o'z uslubini belgilay oladi. Shunday ekan, obrazlilik badiiy adabiyotni boshqa ijtimoiy sohalaridan mutlaqo ajratib turuvchi kategoriyadir.

Badiiy obrazlarning muhim xususiyatlaridan biri ularning ramziylik kasb eta olishidir. Ramz insoniyat yaratilgan ibtidoiy davrlardan beri turlicha ko'rinishlarga ega bo'lib kelgan tushunchadir. Tarixdan ma'lumki inson tabiatni, o'z mohiyatini tushunishga harakat qilar ekan turli materialistik tushunchalarga turlicha ramziylik yuklaydi. Hayvon suyaklaridan taqinchoqlar balo-qazodan saqlovchi tumorlar sifatida taqilgan bo'lsa, turli xil tabiat hodisalari, masalan, chaqmoq chaqishi ilohlarning qahrg'azabi, yomg'ir yog'ishi dehqonlarga in'om vahokazo sifatida ramziylik kasb etgan. Bu bir tarafdin, insoniyatning ilk diniy qarashlari shakllanish jarayoni bilan bog'liq tafakkur jarayonlari bo'lib, animizm, fetishizm singari tushunchalar bilan bizga ma'lum. Keyinchalik, diniy qarashlar takomillashib paydo bo'lgan zardushtiylilik, buddaviylilik, yahudiylilik, islom, xristianlik singari diniy konseptsialarda ham ramziylik yuqori darajada ko'zga tashlanadi. Adabiyotda esa ramz voqelikning in'ikosidir. U obrazlarga xos xususiyat bo'lib, ramz-simvol va majoz-allegoriya singari ko'rinishlarga ega. Bu atamalar adabiyotshunoslikda sinonim tushunchalar sifatida ishlatilsa-da, ramz tushunchasi o'zining keng qamrovli ma'nosi bilan ulardan farq qiladi. Ramz kontekstdan tashqarida ham ma'no ifodalay olish xususiyatiga ega bo'lsa, majoz muallif ko'zda tutgan ma'noni faqat matn doirasidagina ifodalashi mumkin. Masalan, atirgul-muhabbat, tulki-ayyorlik kabi ramzlar nafaqat badiiy asarlar tarkibida, balki ulardan tashqarida ham shu kabi ma'nolarni ifodalaydi. Alisher Navoiy ijodidan ham adolat, muhabbat, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurash, meh-oqibat singari ramziylik tashishga xizmat qilgan obrazlarni topish mumkin. Professor H.Boltaboyev ramz va ramziylikni yanada spetsifik izohlaydi: "Ramz... faqat shartli ravishda va shu matn doirasida ko'chma ma'no kasb etuvchi so'z yoki so'z birikmasi; obrazlilik turi. Ramzning ma'nosi kontekst doirasida va shartdan xabardor bo'lganda reallashadi. Cho'lpon she'riyatidagi "yulduz", "bahor", "qish", obrazlari ramzining yorqin misoli bo'la oladi. Jumladan, "Qalandar ishq" she'rini ishqiy mavzudagi she'r deb tushunaverish mumkin. Biroq, undagi ramzlar qatida boshqa ma'no ham mustaqil holda mavjud bo'lib, uni o'z vaqtida shoirga ruhan yaqin bo'lgan kishilar yaxshi tushunishgan. Sababi ular ramzlarning ma'nosi anglashiladigan kontekstdan shoirning hayot yo'li, orzu-intilishlari, she'r yozilgan paytdagi ruhiy holati vahokazo omillardan xabardor bo'lganlar"[4]. Muhammad Sharif Gulxaniy "Zarbulmasal"

asarida majoziy obrazlardan XIX asr muhiti voqealarini tasvirlashda mohirona foydalanadi. Professor Hamidulla Boltaboyevning yuqorida keltirilgan fikrining isboti o'laroq shu muhit tarixini bilmay turib asarni badiiy tahlil qilishga kirishishi yozuvchi badiiy niyatini, obrazlar qavatiga berkitilgan ma'nolarni ochib bera olmaydi. Gulxaniy tur va tabiatiga ko'ra uch xil: 1. Qushlar obrazi. 2. Hayvon - hasharotlar obrazi. 3. Kishilar obrazlari orqali so'zlaydi. Bunda Ko'rqush sovchi, Kordon xazinzchi, Kuykunak xizmatkor, Turumtoy miroxur, Sho'rnul chopar, Malikshohin xiyla odil shoh, Kulonkir sulton kuyov, kelin Gunashbonu oyim timsollarida gavdalanadi.

Arastu "Poetika"sining "Tasvirlashning turli vositalari" deb nomlanuvchi qismida shunday deydi: "Ba'zi kishilar mahorat, ba'zilar malaka sababli, yana ba'zilar tug'ma iste'dodlari tufayli bo'yoqlar va shakllar yordamida ko'p narsalarning tasvirini - o'xshashini tasvirlaydilar. Hozirgina eslab o'tilgan san'atlarning hammasida ham alohida yo ritm, yo so'z va yohud garmoniya yordamida yoki shularning hammasi uyg'unligida tasvirlaydilar"[5]. Badiiy adabiyotning tasvirlash vositasi badiiy so'z ekanligini hisobga olsak, bu so'zni qanday tasvirlash ijodkorning badiiy tafakkuriga bog'liq jarayondir. V.G. Belinskiyning shunday so'zlari bor: "Shunday kishilar borki, haqiqatdan ham ulardagi zakovatda ijodiy tashabbuskorlik bor. Ular hamma narsaga qandaydir boshqacha, yangicha qaraydilar, hamma narsada ham ularsiz boshqa hech kim ko'ra olmaydigan tomonlarni payqab oladilar, ulardan keyin esa ana shu tomonlarni hamma ko'radi va hamma ham ilgari shuni payqamagan ekanmiz, deb taajublanadi. Bu toifa odamlar hech bir mug'ombir va sirli odamlar emas: ularning hammalari oddiy tushunadilar, biroq ularning oddiy tushunchalari dastlab hammaga ham juda sirli, ba'zan esa telbalik va bema'nilik bo'lib tuyuladi..."[6]

Badiiy asar yaratilar ekan, o'quvchiga estetik ta'sir qilish masalasi muhim hisoblanadi. Simvolik xarakterdagi obrazlar va obrazli ifodalar ushbu vazifani bajarishdagi muhim talablardan biridir.

Xulosa va takliflar. Ramz tarixiy ildizlarga ega bo'lgan keng tushunchadir va u majoz va timsollarga qaraganda keng qamrovli.

Majoz badiiy asar konteksti doirasidagina ijodkorning badiiy niyatidan kelib chiqib ma'no anglatish xususiyatiga ega

Simvol ramz, majoz kabi tushunchalar bilan sinonimik qatorda turuvchi tushuncha hisoblanib, ular badiiy asarda obrazlilikni yuzaga keltirishda juda muhimdir.

ADABIYOTLAR

1. Шукуров Ш. Суфизм в контексты мусильманской культуры. Москва: Наука, 1989. - Ст.252.
2. Umirov H. Adabiyot nazariyasi. T: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.-42.b
3. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. - T: "Noshir" nashriyoti, 2019. - B.64.
4. Болтабоев Х. Адабиёт энциклопедияси. - Т.: Мумтоз сўз, 2014.Б.290.
5. Arastu. Poetika. Axloqi kabir. Ritorika... - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011. - B. 20.
6. Belinskiy V.G. Rus adabiyoti haqidagi o'y va mulohazalar. Tanlangan asarlar. - Toshkent: O'zdamrnashr, 1955. - B. 363.
7. Muhammad Ali. Quntu sabot bilan tiklangan qasr./O'zbekiston adabiyoti san'ati.1998.N23 - B.3.
8. Mirusmanova, Z. (2024). The influence of eastern classical poetry on wetern poets. News of the NUUZ, 1(1.10.1), 312-313. <https://doi.org/10.69617/nuuz.v1i1.10.1.4791>